विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगको अवस्था अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय स्नातकोत्तर तह (एम. एड.)
द्वितीय खण्ड पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विषय **(Ed. CE. 598)** को
आवश्यकता परिपूर्तिका लागि पाठ्यक्रम तथा
मूल्याङ्कन विभागमा प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
भैरवप्रसाद पौड्याल
त्रि.वि. दर्ता नं. : ३४७५१-८९
परीक्षा रोल नं : २१४००१०
क्याम्पस रोल नं. : ८३
शैक्षिक वर्ष : २०६४-०६६

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग
इन्द्रपुर, मोरङ
चैत्र, २०६८

☎ : ०२१-५४५६१७ त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सम्बन्धनप्राप्त फ्याक्स : ०२१-५४५

सुकुना वहुमुखी क्याम्पस

SUKUNA MULTIPLE CAMPUS

इन्द्रपुर, मोरङ

INDRAPUR, MORANG

स्थापित : २०४८

स्नातकोत्तर कार्यक्रम

Degree Programme (M.Ed.)

पत्र संख्या :

चलानी नम्बर :

मिति ....

सिफारिस पत्र

विषय :

यस सुकुना वहुमुखी क्याम्पस एम.एड. दोस्रो वर्षमा अध्ययनरत विद्यार्थी श्री भैरवप्रसाद पौड्यालले मेरो निर्देशनमा रही **" विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगको अवस्था अध्ययन "** शीर्षकको शोधकार्य पूरा गर्नुभएको हो । अत्यन्त मेहनतका साथ तयार पारिएको यस अध्ययनको प्रस्तुतीकरण अध्ययन र निष्कर्षमा म पुर्ण सन्तुष्ट छु यस शोध-पत्र मुल्याङ्नका लागि म मुल्याङ्न समिति समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६८/११/०२

....

भोजराज घिमिरे

☎ : ०२१-५४५६१७ त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सम्बन्धनप्राप्त फ्याक्स : ०२१-५४५७१७

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

SUKUNA MULTIPLE CAMPUS

इन्द्रपुर, मोरङ

INDRAPUR, MORANG

स्थापित : २०४८

स्नातकोत्तर कार्यक्रम

Degree Programme (M.Ed.)

पत्र संख्या :

चलानी नम्बर :

मिति ....

विषय : स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, सुकुना बहुमूखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङ्गमा पाठ्यक्रम तथा मुल्याङ्कन विषय लिई शिक्षाशास्त्र संकाय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तहमा अध्ययन गर्ने छात्र श्री भैरवप्रसाद पौड्यालले पाठ्यक्रम तथा मुल्याङ्कन (Ed.CE-598) विषयको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि **"विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगको अवस्था अध्ययन"** शीर्षकको शोध-पत्र तयार गरी स्वीकृतिका लागि यस मुल्याङ्कन समिति समक्ष प्रस्तुत गर्नुभएकोले यो शोध-पत्रलाई यस मुल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृति गरियो ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

क्र.सं.	नाम	पद	सही
१.	लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ	विभागिय प्रमुख	
२.	भोजराज घिमिरे	निर्देशक	
३.	किरणराम रन्जितकार	वाह्य परीक्षक	

मिति : २०६८/ १२ /१९

कृतज्ञता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि तयार पारिएको यो शोधपत्र "विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगको अवस्था अध्ययन" सँग सम्बन्धित छ । यो अध्ययन झापा जिल्ला अन्तर्गतको अनारमनी स्रोतकेन्द्रका स्रोतव्यक्ति, विद्यालय निरीक्षक, छ विद्यालयहरु, त्यहाँका प्रधानाध्यापकहरु, शिक्षकहरु र तिनै विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुको विचार, अनुभव र अभिलेखजन्य तथ्याङ्कका आधारमा तयार पारिएको हो ।

शोधकार्य तयारीको क्रममा निरन्तर हौसला र प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने सुकुना बहुमुखी क्याम्पसका क्याम्पस प्रमुख श्री पीतकुमार श्रेष्ठ तथा पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभागका विभागीय प्रमुख श्री लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । प्रस्तुत अध्ययन प्रतिवेदन पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग, सुकुना बहुमुखी क्याम्पसका प्राध्यापक आदरणीय गुरु श्री भोजराज घिमिरेज्यूको कुशल निर्देशनमा तयार पारिएको हो । आफ्नो कार्यव्यस्तताका बावजुद पनि अध्ययन प्रतिवेदन तयार पार्ने क्रममा सधैं सद्भावपूर्ण तरिकाले आवश्यक निर्देशन तथा सहयोगको लागि उहाँप्रति म हृदयदेखि नै कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

आवश्यक तथ्याङ्क तथा जानकारी प्रदान गरी यस अध्ययनको प्रस्तावित उद्देश्य पूरा गर्न सहयोग गर्नुहुने झापा जिल्ला शिक्षा कार्यालयका विद्यालय निरीक्षक श्री बोलराज खनाल तथा अनारमनी स्रोतकेन्द्रका स्रोतव्यक्ति श्री डम्बर बस्नेतप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । छनौटमा परेका विद्यालयहरुका प्रधानाध्यापकहरु, शिक्षकहरु र विद्यार्थीहरुबाट प्राप्त जानकारीको निम्ति उहाँहरुप्रति समेत आभारी छु ।

धन्यवाद ।

२०६८ भैरवप्रसाद पौड्याल

शोध सार

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगको अवस्था अध्ययन रहेको छ। अध्ययनकलाई अघि बढाउने क्रममा अध्ययन क्षेत्र अन्तर्गतका विद्यालयहरुमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगको अवस्था पत्ता लगाउनु, विद्यालयको पठन पाठनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगको अवस्था विश्लेषण गर्नु र विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोग गर्दा वा गर्नमा देखिएका समस्याहरु पत्ता लगाई समस्या सामधानका लागि सुझाव प्रस्तुत गर्नु जस्ता उद्देश्यहरु रहेका छन्।

अध्ययनको क्रममा सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयहरुको प्रतिनिधित्व हुने गरी ६ वटा विद्यालयहरु उद्देश्यपूर्ण नमुना छनौट विधिद्वारा छनौट गरिएको छ। प्रत्येक विद्यालयबाट १/१ जना प्रधानाध्यापक, ६/६ जना शिक्षक र १०/१० जना विद्यार्थीहरु छनौट गरी प्रश्नावली भराइएको छ भने सो क्षेत्रका स्रोतव्यक्ति र विद्यालय निरिक्षसँग समेत असंरचित अन्तरवार्ता लिइएको छ। त्यसै गरी अध्ययनलाई विश्वसनीय बनाउन विद्यार्थी र शिक्षकको ४ समूह बनाई उक्त समूह बीच लक्षित समूह छलफल गराइएको छ। विद्यालयहरुमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगको लागि आवश्यक पूर्वाधार र प्रयोगको अवस्थाको बारेमा आवश्यक सूचना संकलन गर्न अवलोकनलाई समेत अनुसन्धानको साधनको रुपमा प्रयोग गरिएको छ। अध्ययनको सिलसिलामा गुणात्मक तथा परिमाणात्मक तथ्याङ्क संकलन, विश्लेषण र व्याख्या गरी मिश्रित अनुसन्धान ढाँचा उपयोग गरिएको छ।

अध्ययनको क्रममा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगका लागि आवश्यक पूर्वाधार मध्ये विद्युत, टेलिफोन, कम्प्युटर तथा प्रिण्टर सबै विद्यालयहरुमा रहेको पाइयो। इण्टरनेट र नेटवर्किङ सुविधा ६६.६७ % विद्यालयहरुमा मात्र पाइयो। शैक्षिक सिडि र कम्प्यूटरकक्ष संस्थागत विद्यालयहरुमा मात्र पाइयो। सामुदायिक विद्यालयतर्फ ३३% विद्यालयहरुमा तालिमप्राप्त कर्मचारी रहेको पाइयो भने संस्थागततर्फ १००% विद्यालयहरुमा नै तालिमप्राप्त कर्मचारीको व्यवस्था पाइयो। संस्थागततर्फ १००% शिक्षक सूचना प्रविधि शिक्षामा तालिमप्राप्त छन् भने सामुदायिक तर्फ १६.६७% मात्र रहेका छन्। सबै विद्यालयको व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोग गर्ने गरेको पाइएता पनि सामुदायिकतर्फ न्यून रहेको देखियो। संस्थागत विद्यालयहरुमा शिक्षण बिषयको रुपमा र शिक्षणको

माध्यमको रुपमा समेत सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोग गर्ने गरेको तर सामुदायिकतर्फ यसो नभएको पाइयो । सामुदायिक विद्यालयहरुमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोग गर्नमा पूर्वाधारहरुको अभाव रहेको पाइयो र विद्युत, लोडसेडिङ्ग जस्ता समस्या रहेको पाइयो ।

विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोग गर्नमा देखिएका समस्याहरु मध्ये सामुदायिक विद्यालयहरुमा पूर्वाधारको अभाव रहेको समस्यालाई निराकरण गर्न विद्यालयका अभिभावक, स्थानीय बुद्धिजीवि, व्यवसायी सामाजिक कार्यकर्ताहरुसँग छलफल गरी आवश्यक समाधान निकाल्न सकिन्छ । दातृ निकायसँग आर्थिक सहयोगको लागि अनुरोध गर्न सकिन्छ । यसका कार्यका लागि राज्यले बालबालिका, समाज र समयको मागलाई मध्यनजर गर्दै विद्यालयको पाठ्यक्रममा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि शिक्षालाई विषयको रुपमा समावेश गरी सो सञ्चालनको आवश्यक पूर्वाधारको व्यवस्था मिलाउनु पर्ने देखिन्छ । विद्यालयका लागि ई-लर्निङ्ग सामग्रीहरु तयार गर्ने काममा पाठयक्रम विकास केन्द्र लाग्नु पर्ने र सबै विद्यालयहरुमा यस्ता ई-लर्निङ्ग सामग्री पुऱ्याउने र सञ्चालन गर्ने गराउने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने देखिन्छ ।

विषय सूचि

एकाइ	शीर्षक	पृष्ठ
	सिफारिश-पत्र	i
	स्वीकृति-पत्र	ii
	कृतज्ञता	iii
	शोध सार	iv
	विषय सूचि	vi
	तालिका सूचि	viii
	परिच्छेद एक : परिचय	
१.१	अध्ययनकोपृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याको कथन	६
१.३	अध्ययनको औचित्य	७
१.४	अध्ययनको उद्देश्य	८
१.५	अनुसन्धान प्रश्नहरु	८
१.६	अध्ययनको परिसीमा	८
	परिच्छेद दुई :सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	
२.१	सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	१०
२.२	पुनरावलोकनको उपादेयता	१५
	परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि	
३.१	अनुसन्धान ढाँचा	१६
३.२	जनसंख्या	१६
३.३	नमुना छनोट प्रक्रिया र नमुनाको आकार	१६
३.४	नमुना छनोटका आधार	१७
३.५	अनुसन्धानका साधन	१७
३.५.१	प्रश्नावली	१७
३.५.२	अवलोकन	१८
३.५.३	अन्तर्वार्ता	१८

३.५.४ लक्षित समूह छलफल १८

३.५.५ प्रकाशित सामग्री र कार्यालयका रेकर्ड १८

३.६ तथ्याङ्कको विश्वसनीयता तथा वैधता १८

परिच्छेद चार : तथ्याङ्कको व्याख्या तथा विश्लेषण

४.१ विद्यालय व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगको अवस्था १९

४.१.१ पूर्वाधारको अवस्था १९

४.१.२ व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग २२

४.२ पठनपाठनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगको अवस्था २३

४.२.१ प्रधानाध्यापकबाट प्राप्त प्रतिक्रिया २३

४.२.२ शिक्षकबाट प्राप्त प्रतिक्रिया २५

४.२.३ विद्यार्थीबाट प्राप्त प्रतिक्रिया २६

४.३ विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगमा देखिएका समस्याहरु ३०

४.३.१ प्रधानाध्यापक तथा शिक्षकबाट प्राप्त प्रतिक्रिया ३०

४.३.२ समस्या समाधानका उपाय ३१

४.४ लक्षित समूह छलफलबाट प्राप्त धारणाहरु ३२

४.५ अन्तरवार्ताबाट प्राप्त धारणाहरु ३३

४.५.१ स्रोतव्यक्तिसँगको असंरचित अन्तरवार्ता ३३

४.५.२ विद्यालय निरीक्षकसँगको असंरचित अन्तरवार्ता ३४

४.६ अवलोकनबाट प्राप्त तथ्याङ्क ३५

४.७ शिक्षकको पेशागत विकासका लागि आवश्यकता सङ्कलन सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रमबाट प्राप्त धारणा ३६

परिच्छेद पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरु

५.१ प्राप्ति ३९

५.२ निष्कर्ष ४१

५.३ सुझावहरु ४२

सन्दर्भ ग्रन्थसूचि

अनुसूचिहरु

तालिका सूचि

तालिका नं.	शीर्षक	पृष्ठ
१.	नमुनाको आकार	१७
२.	भौतिक पूर्वाधारको अवस्था	२०
३.	दक्ष जनशक्तिको अवस्था	२१
४.	शिक्षकहरुद्वारा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगको विवरण	२५
५.	विद्यार्थीहरुमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगको अवस्था	२७